

פרשת תולדות

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד כסלו תשע"ז • גליון 174

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

לע"נ רבי יעקב דמרי ז"ל בר בחלה ע"ה נלב"ע בכ"ד מנחם אב התשע"ד ת.ג.צ.ב.ה.

מבית אבא למקום של תורה

החיים בבית לעומת החיים בפנימיה

ראשי פרקים:

חמש עשרה שנה משותפות ✦ יעקב אבינו היה למדן מלידה ✦ מה כוחו של משה רבנו? ✦ למשה רבנו יש אבא ואמא ✦ תואר ראשון באקדמיה לחקר האלקות ✦ הילד אינו קיים למענך ✦ אבותינו ורבתינו הרחיקו נדוד מביתם ✦ הוי גולה למקום תורה ✦ כרחם אב על בנים ✦ מי גרם לרבי אלעזר שיהיה בן תורה?

מקורות עיקריים:

בעל הטורים במדבר ו, כד ✦ חומת אנך במדבר ב, ה ✦ מודבר קדמות מערכת א, א ✦ דברים רבה יא, י ✦ ספר חורב פרק פד מצוות החינוך ✦ קידושין ל ע"א ✦ ירושלמי קידושין פ"א, ה"ז ✦ שו"ת חתם סופר ח"ה, סימן ט ✦ תורת משה לפרשת שמות ד"ה ולבא אל המכוון ✦ אבות פ"ד, מי"ד ✦ מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא לח

חמש עשרה שנה משותפות

פרשת תולדות פותחת בהולדתם של יעקב ועשיו. יצחק היה בן שישים שנה כשנולד יעקב, ואם יצחק היה בן שישים, סימן שאברהם היה בן מאה ושישים, שכן אברהם הוליד את יצחק בהיותו בן מאה. ומכיון שאברהם אבינו נפטר בהיותו בן מאה שבעים וחמש, הרי לנו פרק זמן של חמש עשרה שנה משותפות שבהן חיו זה לצד זה שלושת האבות הקדושים. הלוא דבר הוא! וכבר הסב את תשומת ליבנו לכך "בעל הטורים" בפרשת נשא¹, בפירושו לפסוקי ברכת כהנים, וזו לשונו:

"יברך ה' וישמרך - ...וג' תיבות בפסוק, כדי להזכיר זכות אברהם יצחק ויעקב. ובהם ט"ו אותיות, על שם האבות שראו זה את זה ט"ו שנים (סדר עולם פרק א)".

הדברים מובאים גם אצל מרן חיד"א², ושם ישנה תוספת נפלאה ביותר:

"יברך ה' וישמרך - ג' תיבות וט"ו אותיות, כנגד שלושה אבות שראו זה את זה ט"ו שנים, וכנגד זכות אבות ו"ב שבטים. רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל בכתב יד.

¹ בעל הטורים במדבר ו, כד.

² חומת אנך במדבר ב, ה.

ובמקום אחר כתבתי אני בעניי משם רבינו יהודה החסיד ז"ל, שבזכות ט"ו שנים שהיו האבות ביחד נתקיימו העולמות. ואפשר לומר כי כל ברכת כהנים שיש ט"ו תיבות בשלושה פסוקים 'ברכך' 'אר' 'שא', הכל בזכות האבות שעבדו את ה' ט"ו שנים במעמד שלושתן, והשלושה פסוקים נגד שלושה אבות, והט"ו תיבות רמז ט"ו שנים שהיו ביחד ואלים זכותיהו לברך את ישראל".

בזכות חמש עשרה השנים שבהן חיו שלושת האבות יחדיו בעולם, כל העולמות מתקיימים. וב"מדבר קדמות"³ מוסיף מרן החיד"א⁴:

"אבות העולם אברהם יצחק ויעקב ראו זה את זה, וט"ו שנים למדו התורה בכל יום ולילה ט"ו שעות".

כלומר האבות הקדושים לא רק ראו זה את זה במשך חמש עשרה שנה, אלא גם למדו בצוותא. יש כאן לימוד משותף של שלושה דורות, והדבר משמש יסוד לקיום העולמות כולם.

יעקב אבינו היה למדן מלידה

זה נפלא מאוד, אם כי קצת קשה, איך יעקב למד תורה כבר בהיותו בן יום אחד. העובדה שיצחק למד עם אברהם, ברורה ומובנת, אבל הטענה שיעקב אבינו למד בחברותא עם אברהם ויצחק במשך חמש עשרה שנה טעונה בירור. היעלה על הדעת שיעקב אבינו מיד עם צאתו לאויר העולם כבר התיישב ליד הסטנדר ופלפל בדברי תורה עם אביו וסבו?!

כששואלים שאלות מעין אלו, צריך לזכור שאנחנו עסוקים בנשמות הראשית של האומה. קשה לדבר במונחים אנושיים פשוטים כשעוסקים בדמויותיהם של האבות.

הנה לא מכבר פגשנו את רבקה בת השלוש, שהמים עולים לקראתה והיא אומרת לאדון: "שְׁתֵּה וְגַם גְּמְלִיךָ אֶשְׁקֶה"⁵. היא בסך הכל ילדה בת שלוש, אבל הנתונים הרוחניים, הנפשיים והגופניים שלה מפותחים ביותר עד שיצחק נושא אותה לאישה.

מה כוחו של משה רבנו?

בסוף מדרש רבה לספר דברים אנו פוגשים אריכות דברים בנוגע לפטירתו של משה רבנו. משה רבנו נפגש עם מלאך שבא לקראתו ומבקש לקחתו לבית עולמים, ומתנהל ביניהם ויכוח מרתק. המדרש מתאר את סדר השתלשלות הדברים, וזו לשון המדרש⁶:

³ מדבר קדמות מערכת א, א.

⁴ רבי חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א) (ירושלים-ליוורנו, איטליה), התפ"ז-התקס"ו - מגדולי הפוסקים, רב ומקובל. למד בישיבתו של רבי חיים בן עטר והיה תלמידם של חכמי ירושלים, בהם הדיין רבי יונה נבון והמקובל רבי דוד חזן. מצעירותו ניחן ביכולת דרשנית, בכישרון כתיבה ובנמרצות רבה. בגיל שבע עשרה החל בכתיבת ספרו הראשון. בזכות אישיותו המיוחדת התמנה על ידי קהילת חברון כשליח (שד"ר) לקהילות היהודים בערי מערב אירופה כדי לאסוף תרומות עבור יהודי חברון. לצד אישיותו המיוחדת, היה חיד"א בעל הופעה חיצונית מרשימה, ומבין כל השליחים, בני דורו, שיצאו מארץ ישראל לתפוצות, היה החיד"א השליח המפורסם ביותר, שהגדיל והאדיר את שמה של ארץ ישראל ונלחם מלחמת כבודה. כתב עשרות ספרים במגוון תחומים: תלמוד, הלכה, פרשנות - ובכלל זה פרשנות מקרא, קבלה, עיונים בתפילה, ביבליוגרפיה ותיעוד של כתבי יד ועוד.

⁵ בראשית כד, מו.

⁶ דברים רבה יא, י.

”אמר הקדוש ברוך הוא לגבריאל: גבריאל, צא והבא נשמתו של משה.

אמר לפניו: ריבוננו של עולם, מי שהוא שקול כנגד שישים רבוא איך אני יכול לראות במותו, ומי שיש בו דברים אלו איך אני יכול לעשות לו קצף?

ואחר כך אמר לו למיכאל: צא והבא נשמתו של משה.

אמר לפניו ריבוננו של עולם: אני הייתי לו רב והוא היה לי לתלמיד ולא יכול אני לראות במותו.

ואחר כך אמר לסמאל הרשע: צא והבא נשמה של משה.

מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות והלך לקראתו של משה. כיון שראה אותו שהוא יושב וכותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה' צבאות היה מתיירא סמאל מן משה. אמר: ודאי שאין המלאכים יכולין ליטול נשמתו של משה.

וטרם שהראה סמאל את עצמו למשה, היה משה יודע שבא סמאל, וכיון שראה סמאל את משה, אחזתו רעדה וחיל כיולדה ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה, עד שאמר משה לסמאל: 'אין שלום אמר ה' לרשעים' (ישעיה מח, כב), מה תעשה בכאן?

אמר לו: ליטול נשמתך באתי.

אמר לו: מי שיגרך?

אמר לו: מי שברא את כל הבריות.

אמר לו: אין אתה נוטל נשמתי.

אמר לו: כל באי העולם נשמתן מסורין לידי.

אמר לו: יש בי כח מכל באי העולם.

אמר לו: מה כוחך?

אמר לו: אני בן עמרם, שיצאתי ממעי אמי מהול ולא נצרכת למוהלני, ובו ביום שנולדתי מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודיברתי עם אבי ואמי ואפילו חלב לא ינקתי, וכשהייתי בן שלושה חודשים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש, וכשהייתי מהלך בחוץ נכנסתי לפלטרין של מלך ונטלתי כתר מעל ראשו, וכשהייתי בן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים והוצאתי ששים רבוא לעיני כל מצרים וקרעתי את הים לשנים עשר קרעים והפכתי מי מרה למתוק ועליתי ודרכתי דרך בשמים והייתי תופס במלחמתן של מלאכים וקיבלתי תורה של אש ודרתי תחת כיסא אש וסוכתי תחת עמוד אש ודיברתי עמו פנים בפנים ונצחתי בפמליא של מעלה, וגליתי רזיהם לבני אדם, וקיבלתי תורה מימינו של הקדוש ברוך הוא ולימדתי אותה לישראל, ועשיתי מלחמה עם סיחון ועם עוג שני גיבורי עובדי כוכבים שבשעת המבול לא הגיעו מים לקרסוליהן מפני גובהן, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם והכיתים במטה שבידי והרגתים.

מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כן?! לך רשע מכאן, אין לך לומר כן! לך ברח מלפני, איני נותן נשמתי לך!

מיד חזר סמאל והשיב דבר לפני הגבורה.”

המדרש המופלא הזה נותן לנו להבין, שכשעוסקים בדמויות הראשית של האומה, ובפרט בדמותו של משה רבנו, הפרופורציות הן אחרות. מלאכי השרת לא יכולים לעמוד מול משה רבנו, וכשהרשע מכולם מתעטף באכזריות ובא לקראתו, משה רבנו עומד ומתנצח מולו בלי להתבלבל, מיסיר אליו מבט ומנצחו בדברים.

למשה רבנו יש אבא ואמא

למשה רבנו יש כוח יותר מכל באי עולם, וישנה רשימה ארוכה שמעידה על כך. חשוב לשים לב מה כתוב ברזומה המופלא הזו. ראשית, משה רבנו הוא בן עמרם, יש לו אבא, ושנית, הוא יצא ממעי אמו כשהוא מהול. הדבר השלישי הוא, שכבר ביום הולדתו החל להלך ברגליו ולדבר עם אביו ואמו, ובגיל שלושה חודשים כבר קיבל את נבואתו הראשונה. הרשימה כאן ארוכה, אבל די אם נתמקד בדברים אלה כדי להבין שכשאנחנו עוסקים בדמויותיהם של ראשוני האומה, אין לנו שום טיפה של הבנה על מה באמת אנחנו מדברים.

משה רבנו פותח בכך שהוא בן עמרם, הוא אנושי לחלוטין, יש לו אבא ויש לו אמא, והוא לא נולד מאיזו רוח הקודש... אבל יחד עם האנושיות שלו, מתגלים בו כוחות ששום בריה לא יכולה לתפוס, ואפילו אותו מלאך שממונה על המיתה, וכל הנשמות נתונות בידו, גם הוא לא יכול לקלוט את זה, ומתוך כך הוא לא מסוגל לעמוד מנגד ושב משליחותו.

תואר ראשון באקדמיה לחקר האלקות

גם אצל אברהם אבינו אנו פוגשים כוחות מופלאים שמתגלים בראשית ימיו, אברהם אבינו הכיר את בוראו בהיותו בן שלוש שנים בלבד⁷, שנאמר: "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבְרָהָם בְּקִלְיִי"⁸. הגימטריא של המילה "עקב" היא מאה שבעים ושתיים, וחז"ל לומדים מכך שאברהם שמע בקולו של הקדוש ברוך הוא כמנין שנות "עקב", ומכיוון שאברהם חי מאה שבעים וחמש שנים, המשמעות היא, שבגיל שלוש הכיר אברהם את בוראו והתחיל לעבדו. כלומר בהיותו בן שלוש שנים סיים אברהם תואר ראשון באקדמיה לחקר האלקות.

אברהם אבינו שייך לעולם של בירור האמונה, והוא מתחיל בתפקידו כבר מראשית בריאתו. לאור זאת קל יותר להבין את חשבון ט"ו השנים של הלימוד המשותף, שערך מרן החיד"א.

המסגרת הראשונית שבה ילד פוגש, זו המסגרת של הבית, והמפגש הראשון של יעקב אבינו בתוך המסגרת הזו, הוא מפגש עם לימוד תורה בחבורה, סבא אבא ונכד. השנים הראשונות של הילד הן אלה שבונות ומגבשות את כל התהליך הנפשי שמעצב את אישיותו, וכשילד זוכה ששנותיו הראשונות יעברו עליו כשהוא עטוף וספוג בתורה ויראת שמים, אז השנים הראשונות נותנות את אותותיהן גם על השנים שלאחר מכן.

הילד אינו קיים למענך

רבי שמשון בן רפאל הירש⁹, הרש"ר הירש, מתאר בספרו "חורב"¹⁰ את חובתו של האב בחינוך ילדיו לתורה ויראת שמים, וכה דבריו:

⁷ ראה נדרים לב ע"א.

⁸ בראשית כו, ה.

⁹ הרב שמשון בן רפאל הירש (רש"ר הירש) (גרמניה), התקס"ח-התרמ"ט - מהבולטים שבמנהיגי היהדות באירופה ומחשובי פרשני המקרא האחרונים. אבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". בילדותו למד תורה מפי סבו ואביו. בהמשך אחת מהדמויות שהשפיעו עליו מאוד, היה הרב יצחק ברנייס, רבה של המבורג. בגיל עשרים נסע אל ישיבתו של רבי יעקב עטלינגר, בעל "ערוך לנר", ולאחר שנתיים וחצי בלבד של לימודים קיבל ממנו היתר הוראה. עם פרישת רבה של דוכסות אולדנבורג, נתמנה הרש"ר הירש בהמלצתו למחליפו והוא רק בן עשרים ושתיים. בתקופה זו התפלמס בחריפות עם מנהיגים רפורמים, וכן עם שונאי תנ"ך נוכריים, וחיבר את ספרו "חורב" על הסברת טעמי המצוות ומיון לסוגיהן. קודם לכן פרסם חוברת בשם "אגרות צפון". בשנת התר"א מונה לרבם של שני המחוזות המערביים של ממלכת הנובר, אוריך

"הילד אינו קיים למענך, אלא אתה קיים למען הילד. זה הלקח שאתה לומד ממצוות פדיון הבן לגבי ילדיך, וזה הרגש הנדרש ממך בראש ובראשונה, כי בכך טמונה הברכה. אב המצויד ברגש זה לא ישקול בדעתו מה התועלת המרבית שיוכל להפיק מן הבנים, ולא יחשוב מתי ובאיזה אופן יגמלו לו הבנים חלף כל טרחותיו שהוא טורח למענם. שהרי אתה קיים למענם, ודווקא העדר הגמול העתידי לבוא, כביכול, מעלה את ברכת האבהות ואושרה למדרגה כה גבוהה. שהרי לאמיתו של דבר, אם ההזדמנות להקדיש את כל עצמך למען שלומו של יצור אדם אינה שיא הברכה עבורך, ואם הנתינה איננה עבורך אושר ללא שיעור יותר גדול מן הלקיחה, אזי מעולם לא ראוי היה לך להיות לאב.

אולם אם אתה ניגש לפני הקב"ה ברגש של כהונה גדולה ושואל, לאיזו תכלית הוא מסר לידך את הנשמה הקדושה הזאת, ומה הוא רוצה שאתה תהיה לה? מיד תשמע את קול דברו מפי עבדו ונאמן ביתו: 'תורה צוה לנו משה, מורשה קהלת יעקב' (דברים לג, ד). לתכלית זו ניתן לך הילד! בבריתו של אברהם אבינו תכניסוהו תחילה. כולנו נולדנו לתכלית אחת: כל בן הנולד יהיה לבן ישראל וכל בת הנולדת תהיה לבת ישראל. למטרה אחת ויחידה זו תחנך את ילדך, ואם תסור ממנה, הרי אתה בוגד ומועל בקודש. והנה בימי חיך אין הקדושה מצטמצמת לשעות מיוחדות ולמעשים ולאמירות מסוימים, אלא אם בן ישראל אמיתי אתה, כל מחשבותיך והרגשותיך, כל הנאותיך, דיבוריך ומעשיך, כל חלקיך של כוחך וזמנך - כולם קודש הם, בין שהם פונים אל עצמך, בין לביתך, לקהילה, למושל ולארץ, ובין לאחיך הזולת הנושא את חותמו של הקב"ה, כי הכל הוא בגדר עבודת ה' ומילוי רצונו יתברך. כך גם החינוך לחיי קודש כאלה, עליו להיות כולו קדוש, קודש קדשים בכל פרטיו ודקדוקיו".

הנקודה היסודית ביותר שצריכה להבנות אצל הילד היא נקודת הקודש, וזה על ידי המפגש עם אותיות התורה. בהמשך מדבר הרש"ר הירש על הכוחות הנוספים שצריכים ההורים לבנות אצל ילדיהם, כוחות הגוף והרוח, עצמאות כלכלית וכו', אבל בראש ובראשונה צריכה להיות זהות מגובשת, צריך להפגיש את הילד עם תורת בית אבא.

משה רבנו, הוא בראש ובראשונה 'בן עמרם', רק אדם שמכיר את זהותו ויודע לומר מיהו אביו, יכול להתקדם ולבנות את אישיותו. וכשהזהות מתחילה קודם לכן, מהסבא, המעלה גבוהה יותר. הלימוד המשותף הזה, שבין אברהם יצחק ויעקב, מקיים את כל העולמות, "כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני"¹¹.

ואוסנאבריק, ועבר להתגורר באמון. שם המשיך בפעילותו הפולמוסית נגד הרפורמה תחת הסיסמה "האמת מתקיימת. השקר לא מתקיים", וכן הרבה לעסוק בחינוך ובגמילות חסדים. כעבור שש שנים נקרא לכהן כרבה הראשי של מורביה, משרה שלא היתה לה מקבילה באירופה מבחינת הסמכויות שניתנו לנושא בה. ממקום מושבו בניקלשבורג היה אחראי על חמישים ושתיים קהילות. בשנת התרי"א החליט לנטוש רבנות חשובה זו לטובת קהילת פרנקפורט, שם הקים בית ספר תיכון בו שולבו לימודי חול ולימודי קודש - "תורה עם דרך ארץ". בפרנקפורט חיבר הרב הירש את פירושו לתורה, לסידור התפילה ולספר תהלים. בתקופה זו עמד בראש המערכה להפרדת הקהילה האורתודוקסית מהקהילה הכללית, שנטתה לרפורמיות. הרב הירש התנגד נחרצות לראשוני חייבת ציון ולרעיון החדש של הלאומיות היהודית כמטרה לגאולת העם, אף בצביונה הדתי.

¹⁰ ספר חורב פרק פד מצוות החינוך.

¹¹ קידושין ל ע"א.

אבותינו ורבותינו הרחיקו נדוד מביתם

בסוף הפרשה ישנה תפנית, עד עתה דיברנו על המשמעות הרוחנית והחינוכית של החיבור לבית אבא, אבל בשלב מסוים יעקב אבינו מקבל ציווי לצאת מהבית וללכת אל בית לבן, וכך נאמר:

”קום לך פְּדִנָה אָרַם בֵּיתָה בְּתוֹאֵל אָבִי אֶמְךָ וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבֶן אָחִי אֶמְךָ”¹².

החובה האחרונה שאדם חייב בבנו היא להשיאו אישה, ”מצוות שהאב חייב לעשות לבנו: למולו, לפדותו, ללמדו תורה, וללמדו אומנות, להשיאו אשה”¹³, וכעת הגיע 'פרק האיש מקדש' של יעקב. יעקב אבינו יוצא כעת מבית אביו, ולפני חנייתו בבית לבן, הוא הולך ללמוד תורה בבית מדרשו של עֶבֶר¹⁴ במשך ארבע עשרה שנה¹⁵.

חז"ל אומרים¹⁶, שכל אותן שנים שפירש יעקב מאביו, נענש עליהן בכך שפירש ממנו יוסף, אבל אותן ארבע עשרה שנה ששקד על תלמודו בבית מדרשו של עבר לא נענש עליהם יעקב, בזכות התורה.

מכאן לומד רבי משה סופר¹⁷, בעל ה"חתם סופר"¹⁸, שדבר טוב הוא לשלוח נער ללמוד תורה במקום מרוחק מהבית, וכך כתב בתשובה לשאלתו של רבי צבי הירש לעהרן¹⁹ מאמסטרדם אודות גביר שצוה לפרנס יתום מכספו לאחר מותו ובתנאי שיהיה גולה למקום תורה:

”תשובה: ואנכי לא ידעתי, מה מצאתם בי למשש כליי וביתי ריקם. בעוונותינו הרבים אין לחם ואין שמלה מבוררת בהלכה. גם לשלחו למרחקים כל כך. אך מה אעשה? רצון יראי ה' אעשה, ואענה. מה ישים ה' בפי, אותו אשמור לדבר. ויהיו לרצון אמרי פי. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ריש דברים, נבאר אי יפה עשה. וקפידא רבה איכא, שצוה שיצאו דווקא ללמוד חוץ למדינה...”

ה"חתם סופר", מגדולי המשיבים שבכל הדורות, פותח בהתנצלות כנה: אני לא יודע מה אתם רוצים ממני, אין לי כל כך מה למכור... אבל אם כבר שאלתם, לא אשיב פניכם ריקם. קשה שלא להתפעל ממידת ענוותנותו, הלוא שמעו יצא למרחוק ומאות ואלפי תשובות השיב לכל שואל מכל קצוות תבל, ועם כל זה הוא חש שאיננו אלא צינור לדבר ה' "מה ישים ה' בפי, אותו אשמור לדבר". ממשיך ה"חתם סופר":

¹² בראשית כח, ב.

¹³ ירושלמי קידושין פ"א, ה"ז.

¹⁴ שם נפטר קודם לכן והוא בן שש מאות שנה. ראה סוטה י' ע"א רש"י ד"ה יתומה אני וגליון הש"ס שם.

¹⁵ ראה רש"י בראשית כח, ט.

¹⁶ ראה רש"י שם.

¹⁷ הרב משה סופר (פרנקפורט על נהר מיין-פרשבורג), התקכ"ג-הת"ר - נודע בכינויו החת"ם סופר (על שם ספרו חידושי תורת משה), מגדולי הרבנים והפוסקים בדורות האחרונים. שימש כרב בערים דרזניץ, מטרסדורף (הונגריה - כיום מטרסבורג שבאוסטריה) ופרשבורג (כיום ברטיסלבה בירת סלובקיה). בפרשבורג הקים ישיבה גדולה שאליה הגיעו תלמידים מארצות רבות עד שהגיע מספרם לכחמש מאות ועמד בראשה כשלושים ושש שנה - עד יום מותו. שמו של החת"ם סופר יצא לתהילה בכל קהילות ישראל. חיבר ספרי שו"ת, חידושים על הש"ס, פירוש על התורה ופירוש על הגדה של פסח.

¹⁸ שו"ת חתם סופר ח"ה, סימן ט.

¹⁹ רבי צבי הירש לעהרן (אמסטרדם), התקע"ה-התרי"ד - תורה וגדולה התאחדו על שולחנו. מהלוחמים הגדולים בדורו להעמדת הדת על תילה. עמד בראש פקוא"ם (פקידים ואמרכלים) שהוקמה כדי לסייע בגיוס כספים למען יושבי ארץ הקודש במערב אירופה. וכך הספידו רבי שמעון סופר בנו של ה"חתם סופר": "בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו בשבחו של אותו הצדיק אשר היה כשושנה בין החוחים בדורינו זה, מובדל ומופרש במנהגיו ומלבושיו... מי בכל קהל הגולה אשר ישאלו שלום ירושלים כאשר שאל החסיד הזה".

"פשוט יותר מביעא בכותחא [ביצה גמורה שנמצאה במעי התרנגולת], שיפה עשה. ומנהג אבותינו ורבותינו הקדמונים ניהג, שהרחיקו נדוד מביתם, להרחיק עצמם מגעגועי אבותם ומדאגת אשה ובנים.

ואפילו רבינו הקדוש, אשר כל ישראל השכימו לפתחו, ושכיחי מתיבתא גביה טפי (כמבואר פרק ב דנידה דף יד ע"ב). מכל מקום, פסיק לרבי שמעון בריה, למיזל לבי רב תריסר שני (כמבואר במסכת כתובות סב ע"ב). ואפילו מארץ ישראל לחוץ לארץ, נדדו ללמוד תורה. אף על גב, שהיה שם בארץ ישראל ישיבות. כמו שכתבו תוס' (במסכת שבת ט ע"ב ד"ה הא לן וכו')...

עיין ברא"ש (ריש פרק אישה שנתארמלה סימן ה), מייתי ירושלמי: דרבי אבהו שלח רבי חייא בריה לטבריה, אף על גב שרבי אבהו גופיה היה גדול ורב גובריה".

יש לנו מסורת מגדולי התנאים. גדולי התנאים שלחו את בניהם ללמוד מחוץ לבית ואפילו מחוץ לגבולות הארץ. ה"חתם סופר" מאריך בזה, ולבסוף מסיים:

"היוצא מזה, שיש לצאת ללמוד תורה, אפילו כשהאב גאון ורב גובריה וישיבה בביתו. כיצחק אבינו, ורבנו הקדוש, ורבי אבהו דירושלמי. מכל מקום יש לילך למקום ישיבה אחרת. ומכל שכן כשאין ישיבה במדינה, שיש לנו ולנוע למקום דבוק חברים, ופלפול תלמידים ההגונים יראי ה' ושומרי תורה. וכתורה עשה המצוה, וסיעות מרחמוהי יבדלו החיים מן המתים, אלה לחיי עולם".

בגיל מסוים, דווקא היציאה של הילד מבית אבא, בונה אצלו את בנין התורה באופן השלם יותר. תובנה זו מתחדדת יותר ב"תורת משה"²⁰, שם כותב ה"חתם סופר":

"אנו רואים מימי עולם ומשנים קדמוניות שנמצא עיקר התורה באותם התלמידים אשר הם חוץ לבית אבותם, מהלכים בגולה, מצפים על שולחן אחרים בארץ לא להם".

ה"חתם סופר" בעצמו, כשהיה בן תשע עזב את בית הוריו והלך ללמוד תורה בישיבתו של הרב נתן אדלר בפרנקפורט, שנחשב לרבו המובהק, ואף שימש לו כתחליף לאב. וכן למד גם אצל הרב פנחס הורוביץ, בעל ה"הפלאה" ואצל הרב טיבלי שיער במיינץ שבגרמניה.

הוי גולה למקום תורה

המשנה בפרקי אבות²¹ אומרת "הוי גולה למקום תורה". אומר על כך רבי ישראל ליפשיץ²², בעל "תפארת ישראל" על המשניות:

"מדלא קאמר 'הוה גולה ללמוד תורה', שמע מינה דהכי קאמר: אפילו אפשר לך ללמוד תורה במקומך, אפילו הכי הוה גולה למקום תורה אחר.

ולשון 'גולה', היינו שיעזוב אביו ואמו ומשפחתו וכל מחמדי רווח הצטרותיו, וילך למקום שיחסרו לו כל אלה. ואף כי קשה הפרידה הזאת כמנתק תינוק משדי אמו, לטובתו היא. דדבר

²⁰ תורת משה לפרשת שמות ד"ה ולבא אל המכוון.

²¹ אבות פ"ד, מ"ד.

²² רבי ישראל ליפשיץ (גרמניה), התקמ"ב-התרכ"א - מגדולי חכמי אשכנז, כיהן כרב בגרמניה וכאב"ד בורונקי, בחזדי"ש ובדאנציג שבצפון גרמניה (היום - גדנסק שבפולניה), והתפרסם בגאונותו ובצידקותו. פירושו למשנה "תפארת ישראל" הוא ביאור מפורט שעוסק בפשט המשנה ודן בדברי מפרשיה הקודמים, ומסכם את המסקנות העולות ממנה להלכה (במדור 'הלכתא גבירתא' בסוף כל פרק). הפירוש כולל הקדמות, מבואות וכללים מקיפים וחשובים לסדרים ולמסכתות, וכולל בתוכו ביאור קצר בשם 'יני' והערות ארוכות בשם 'בעז'.

מסוגל הוא להצלחת האדם, דכמו שהעשב לא יצליח במקום שנזרע תחילה, רק הגנן יעקרו ממקום שנזרע תחילה ונטענו במקום אחר, כן האדם לא יצלח, הן במידות, הן בתורה [והן בכבודו], רק במקום שאינו מקום מולדתו. וזה לג' טעמים:

(א) דהרבה שעשוע ילדות וחבירים ששמחו נפשו בשחרית ימיו, מוכרח לעזבם ברצותו לעלות בסולם ההשכלה. ובביתו ההרגל יכריחו לבלי לפרוש מהם.

(ב) בבית אביו ישאר תמיד ילד, דבשבתו על חיק אבותיו, רחמי יולדיו ישכרוהו באהבתם, ויישנוהו על ברכי תפנוקיהם, וישכח גם הוא תכליתו להתחזק להיות איש.

(ג) הדבר ידוע שהאדם יתאמץ יותר לעשות טוב מתוך חופשיות, ממה שיעשה על ידי הכרח מאחרים. אולם בעודו בבית אביו, לא תתאמץ נפש הבן המשכיל להשיג על עצמו להתעלות בגרם המעלות, בידעו כי אבותיו ישגיחו עליו וידריכוהו במתג ורסן תוכחותיהם. אולם אף על פי כן יצר לב האדם רע מנעוריו, וכעיר פרא לפעמים לא אבה לעצתם, ותוכחת נאץ ליבו. אבל בראותו את עצמו עזוב לעצמו מכל משגיח ומדריך ואין לו מי שיזרזנו למלאכתו, אם עיני שכל לו יפתחם ויזדרז למלאכתו ויט שכמו לסבול עול הזהב, להצליח את עצמו בעצמו. וזהו שאמר הכתוב: **'אם יבלענו ממקומו, וכיחש בו לא ראיתך הן הוא משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו'** (איוב ח, יח). [אמר 'יצמחו' לשון רבים, שלא כרישא דקרא המתחיל בלשון יחיד. אבל רצה לומר הרי רוב הגידולים יצמחו רק מעפר אחר, וכדברינו הנ"ל].

'מריח מים יפריח' (רוצה לומר, כשלא יהיה לו מים ממש, שישפכו אבותיו על תלמי ליבו יום יום ולא יישאר לו רק ריח מים כאשר ירעב לדברי תוכחותיהם במכתבים שיכתבו לו אבותיו וגם אשר יישאר בזיכרונו מדברי תוכחותיהם, מהזמן אשר היה תחת צל כנפיהם, ריח זיכרון זה יפעל בו יותר מגוף המים, ויוציא עליו פרחי המדע).

'עשה קציר כמו נטע' (רוצה לומר, כאילו שיעקרוהו ויקצרוהו ממקומו ויושיבוהו במקום אחר, ושם יעשה פרי יותר).

וכן מצינו באברהם אבינו ע"ה, שאמר לו הקדוש ברוך הוא **'לך לך' וגו'**.

וכן משה רבנו ע"ה, הסיב הקדוש ברוך הוא שיעזוב מקום מולדתו, ובארץ אחרת גדלו.

וכן מצינו ברבותינו חכמי הש"ס, דאף שהיו חכמים רבים במקומותם, אפילו הכי עזבו והלכו לבי רב (ככתובות סב ע"ב). וזהו שאמר הכתוב: **'אבי ואמי יעזבוני וה' יאספני'**.

כשילד יוצא מהבית זה קשה מאוד, אבל צריך לדעת שזה לטובתו, וה' תפארת ישראל" מונה שלושה טעמים, ואלו הם:

א. **חברה** - בשנים הראשונות הילד נמצא בבית עם כל החבר'ה, הוא משחק כדורגל וכדורסל, הוא מזמין חברים אליו הביתה והם מזמינים אותו, וביחד הם חווים את חוויות ימי הנעורים. חברה זה דבר חזק ועוצמתי, נפש האדם מושפעת ממה שמתרחש סביבו. נער שרוצה להתנתק ממה שהיה מתאים לו בגילאי הילדות, לא יכול להישאר עם החבר'ה, הוא צריך להתגדל, הוא מוכרח לעזוב את הקן, לפרוש כנפיים ולעוף.

ב. **משפחה** - בבית אבא הילד תמיד נשאר ילד. ההורים מטבעם דואגים ומלווים ותומכים והילד לא מפתח עצמאות ואחריות. הניתוק מהבית עוזר לילד להתפתח ולהתבגר. הוא הולך לשיבה, ושם יש לו חדר וארון, והוא זה שאחראי לסדר ולנקות. אם הוא לא ינקה את החדר שלו אף אחד לא ינקה בשבילו, אם הוא לא יסדר את החדר, אף אחד לא יסדר בשבילו, אם לא ידאג לעמוד בלוח

הזמנים ולהגיע לאוכל בזמן, אף אחד לא ידאג לו באופן אישי. היציאה מתחת לסינר של אמא מהווה פרידה מתקופת הילדות ומשמשת כרטיס כניסה לתקופת הבגרות.

ג. **בנין האישיות** - כשהילד נמצא בבית, ההורים דואגים לא רק לבגדים שלו ולאוכל שלו, אלא גם לכך שיקום להתפלל בזמן, ושיכין שיעורי בית בזמן... ולמעשה כל הזמן יש מי ש"אחראי עליו", אין לו רגע פנוי שבו הוא יכול להבנות בכוחות עצמו. בשנים הראשונות, אם זה נעשה בדרך נכונה ובמינון הנכון, זה חשוב, זה מעצב את דרכו של הילד. אבל בשלב מסוים זה הופך להיות עול וזה מגביל את היכולת של הילד להתבגר ולפתח עצמאות.

צריך לתת לילד את ההזדמנות ואת הכלים לעצב את אישיותו ולהתפתח מבחינה רוחנית בכוחות עצמו. העצמאות הזו מאפשרת לילד לעצב את העולם הפנימי שלו ולבנות את אישיותו בהתאם לכישרונותיו ולתכונות האופי האישיות שבהן ניהן.

יעקב אבינו עוזב את בית הוריו לאחר חמש עשרה שנים שבהן בירר את זהותו יחד עם אביו ויחד עם סבו. הוא יודע היטב להיכן הוא שייך ומהו הכיוון הרוחני שעליו להתפתח בו, וכעת הוא עוזב את בית אבא והולך לזהות את התפקיד הפרטי שלו בבנין הרוח. את זה קשה לעשות בבית אבא, לשם כך צריך לגלות למקום תורה, לכן יעקב אבינו הולך לבית מדרשו של עבר, שם הוא מפתח עצמאות רוחנית ומגלה את 'האות שלו בתורה'.

כרחם אב על בנים

עד עכשיו התמקדנו באישיותו של יעקב, אלא שלצדו אנו יודעים שגדל גם עשיו שיצא לתרבות רעה. אישיותו של עשיו נמשכת אל הרע והטמא מראשית היווצרותה, כפי שמעידים חז"ל²³, ואף על פי כן יצחק מבקש לזהות את הניצוצות החיוביים שבאישיותו ולברכו. יחס דומה אנו פוגשים בין אברהם לישמעאל. גם ישמעאל יצא לתרבות רעה, ואף על פי כן אברהם דואג לשלומו ומנסה לקרבו. המדרש מתאר באריכות את ניסיונו של אברהם לבקר בביתו של ישמעאל לאחר גירושו, וזו לשון המדרש²⁴:

"שָׁלַח יִשְׁמָעֵאל וְלָקַח לוֹ אִשָּׁה מֵעֲרָבוֹת מוֹאָב וְעֵיפָה שְׁמָהּ. לְאַחַר שְׁנַיִם הַלָּף אַבְרָהָם לְרֵאוֹת אֶת יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ, וְנִשְׁבַּע לְשָׂרָה שְׂלֵא יֵרֵד מֵעַל הַגְּמֶל בְּמָקוֹם שִׁישְׁמָעֵאל שְׂרוּי שָׁם. וְהִגִּיעַ לְשָׁם בְּחֻצֵי הַיּוֹם, וּמָצָא שָׁם אֶת אִשְׁתּוֹ שֶׁל יִשְׁמָעֵאל.

אָמַר לָהּ: הֲיֵכֵן הוּא יִשְׁמָעֵאל?

אָמְרָה לוֹ: הֲלָף הוּא וְאָמַר לְהִבִּיא פְרוֹת תְּמָרִים מִן הַמִּדְבָּר.

אָמַר לָהּ: תְּנִי לִי מַעַט לֶחֶם וּמַעַט מַיִם כִּי עֵיפָה נַפְשִׁי מִדֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר.

אָמְרָה לוֹ: אֵינִי לֶחֶם וְאֵינִי מַיִם.

אָמַר לָהּ: כְּשֵׁיבָא יִשְׁמָעֵאל תְּגִידִי לוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְאָמְרִי לוֹ שְׂבָא זְקַן אֶחָד מֵאַרְץ כְּנָעַן לְרֵאוֹתָךְ, וְאָמַר שְׂסָף הַבֵּית אֵינָה טוֹבָה.

וּכְשֵׁבָא יִשְׁמָעֵאל הִגִּידָה לוֹ אִשְׁתּוֹ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה, שִׁלְחָהּ.

וּשְׁלְחָה אָמַר וְלָקַחָה לוֹ אִשָּׁה מִבֵּית אָבִיהָ וּשְׁמָהּ פְּטוּמָה.

²³ ראה רש"י בראשית כה, כב.

²⁴ פרקי דרבי אליעזר פרק ל.

עוד לאחר שלש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל בנו, ונשבע לשרה כפעם ראשונה שאינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם, והגיע לשם בחצי היום, ומצא שם אשתו של ישמעאל.

אמר לה: היכן הוא ישמעאל?

אמרה לו: הלך הוא ואמו לרעות את הגמלים במדבר.

אמר לה: הני לי מעט לחם ומעט מים כי עיפה נפשי מדרך המדבר, הוציאה ונתנה לו.

עמד אברהם והיה מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא על בנו, ונתמלא ביתו של ישמעאל מכל טוב ממין הברכות. וכשבא ישמעאל הגידה לו אשתו את הדבר הזה, וידע ישמעאל שעד עכשו רחמי אביו עליו, שנאמר: 'כרחם אב על בנים' (תהלים קג, יג).

כשילד יוצא מהבית, יש מצבים כואבים שבהם הילד הולך רחוק ונסחף אחרי מעשים שליליים. אצל ישמעאל זה בא לידי ביטוי בצורה קיצונית ביותר, ולכן תגובתו של אברהם מהווה לימוד חשוב ויסודי לדורי דורות.

התנהגותו המחפירה של ישמעאל אלצה את אברהם לשלח אותו מביתו, אבל געגועי האב לבנו לא פסקו, ואברהם המשיך כל השנים לדאוג לשלמו וטובתו. אברהם אף יצא לבקרו על אף הסכנה שבדבר, והבטיח לאשתו שהוא רק יציץ דרך החלון ולא ירד מן החמור, היה חשוב לו לראות איפה הבן שלו נמצא, ולדרוש בשלמו.

אברהם מגיע לביתו של ישמעאל, ופוגש את עיפה אשתו. "איפה ישמעאל בני?", שואל אברהם, ואשתו עונה: "הלך הוא ובנו". אברהם מבקש בינתיים קצת מים לשתות, והוא נענה בשלילה: "אין מים בבית הזה, מאיפה נביא מים!?" אברהם אבינו שומע את תגובתה ונחמץ ליבו, הלוא כל שנותיו חינך ופעל להכנסת אורחים, והנה בבית בנו מתגלה כזאת אטימות וצרות עין. בצר לו פונה אברהם לאשת בנו ואומר לה: "כשיבוא ישמעאל, אנא תגידי לו, שביקר כאן זקן אחד, ואמר שיש בעיה ב'מפתן' של הבית, צריך להזמין שיפוצניק שיסדר את העניינים".

הגיע ישמעאל, שמע את הווארט של אשתו, הבין שאבא שלו היה כאן, עמד וגירש את אשתו, והלך והתחתן עם פאטמה.

אברהם לא נשבר ומגיע לביקור נוסף. גם פעם השניה הוא מבטיח לשרה שהוא ישמור על עצמו ולא ירד מהחמור. שוב הוא מגיע אל הבית, והפעם הוא פוגש את פאטמה, האישה החדשה. הוא שואל איפה ישמעאל ושוב הוא נענה שישמעאל יצא מהבית. אז הוא מבקש משהו לשתות ומקווה שמהו בבית השתנה. פאטמה נותנת לו לשתות, ואברהם עומד ונושא עיניו לשמים, ומודה לריבונו של עולם על ההתקדמות האדירה שהתחוללה בבית בנו. ב"ה בבית הזה נותנים מים לאורחים...

מתוך התרגשות רבה, עומד אברהם בתפילה ובקשה שהבית הזה, שנמצא בתחילתו של תהליך חיובי, יבורך בטובה וברכה, וברכתו מתקיימת.

פאטמה מספרת לבעלה על הקורות אותה, ושוב הבין ישמעאל. "זה אבא!", אמר ישמעאל בליבו, "אבא שלי היה כאן ולמרות התנהגותי המחפירה, לא סרה אהבתו ממני". הדברים חלחלו לליבו, ובסוף ימיו הכתוב רומז לכך שעשה תשובה, כמבואר ברש"י על המילים 'וַיִּקְרְבוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל'²⁵. אומר רש"י: "יצחק וישמעאל - מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליד את יצחק לפניו".

²⁵ בראשית יט, א.

מי גרם לרבי אלעזר שיהיה בן תורה?

המדרש²⁶ מספר על רבי אלעזר בנו של רבי שמעון בר יוחאי - אותו רבי אלעזר שאמר עליו אביו, "ראיתי בני עליה והם מועטין... אם שניים הם אני ובני" - אלא שהמדרש מספר על תחילת דרכו של רבי אלעזר, וזו לשונו:

"רבי אלעזר, בנו של רבי שמעון בן יוחי היה, ראה אותו רבי יוסי בן חלפתא, אמר לו: אתה משורש צדיקים ואין אתה בן תורה?!"

רבי אלעזר, בנו של רשב"י. רשב"י הוא עמוד התורה ועמוד החכמה, עמוד הגילויים של כל הדורות כולם, "קום רבי שמעון ויתחדשון מילין על ידך מה דלא אתייהיב רשות לגלאה לשום בר נש עד כען". רשב"י הוא המשך התורה של משה רבנו, המשך התורה של רבי עקיבא והמשך גילויי התורה של כל הדורות, והנה בא רבי יוסי בן חלפתא וטוען כנגד אלעזר בנו: משורש צדיקים אתה ואין אתה בן תורה! פחד פחדים לומר משפט כזה.

"אמר לו: ומה אעשה? אמר לו: מבקש אתה לשנות? אמר לו: הן. התחיל מלמד אותו פרק אחד ושני ושלישי. הכניסו לבית הוועד, ראה אותו רבי, אמר לו: לזה הכנסתה עמך?!"

רבי יוסי בן חלפתא היה תלמידו המובהק של רבי עקיבא ורבו של רבי יהודה הנשיא, מגדולי התנאים, והנה הוא נכנס לבית המדרש עם אחד שאינו נראה בן תורה. רבי מתבונן מהצד ותמהה, מי זה? את מי אתה מכניס לבית המדרש? הוא לא בדיוק נראה מתאים לנוף המקומי...

"אמר לו [רבי יוסי בן חלפתא]: מקורתו של רבי שמעון בן יוחי הוא בא. העלה אותו רבי יוסי לציפורי והיה משנה אותו. בשנה אחרת הורידו עמו, ונכנס לבית הוועד, התחיל משיב דברים שם, וקרא עליו רבינו הקדוש: 'פרי צדיק עץ חיים', מי גרם לו שיהיה בן תורה, לא על ידי רבי יוסי בן חלפתא?!"

רבי שמעון שוקד על תלמודו, ספון בעולם של קודש, ורבי יוסי בו חלפתא ניגש לאלעזר בנו ואומר לו: אני לא מבין, משורש צדיקים אתה, איך יעלה על הדעת שאתה לא בן תורה? אלעזר הבן משיב תשובה שיש בה נימה של ייאוש, "מה אעשה?", כנראה שכבר שום מסגרת לא קלטה אותו. הוא רוצה ללמוד תורה, בטח שהוא רוצה! אבל עד עכשיו זה לא הלך. איננו יודעים מדוע, זו בוודאי לא בעיה אינטלקטואלית, על כל פנים רבי יוסי מכניס אותו לבית המדרש. בדרך כלל לבית המדרש נכנסים רק אנשים שהם בעלי צורה, וכנראה שרבי אלעזר בשלב זה לא היה נראה בדיוק בן ישיבה.

וזו תשובתו של רבי יוסי בן חלפתא לרבי. בחיצוניות שלו, נראה רבי אלעזר כעת, לא רלוונטי, אבל הוא צפוי לגדול ולהתעלות להתגדל ולהתקדש. הלוא הוא מבניו של אברהם אבינו והוא בנו של רבי שמעון. רבי יוסי בן חלפתא שמע את שאלתו של רבי והבין שכאן, בבית מדרש שמתבונן על הנכנסים בעין בוחנת, אין סיכוי שאלעזר בן רבי שמעון יתגדל בתורה, צריך להוציא אותו מבית המדרש ולהעלות אותו לציפורי, אולי שם ירגיש ביטחון ושייכות לתורה. לשנה אחרת, כשכבר היה שייך לנוף הבית מדרשי והתגדל בתורה, החזיר אותו רבי יוסי בן חלפתא לבית מדרשו של רבי, ואז "קרא עליו רבינו הקדוש", אותו רבי שבתחילה לא הבין כיצד מכניסים אדם כזה לבית המדרש, כעת תחת הכינוי "רבינו הקדוש" המסמל את האחריות הציבורית שיש לו כנשיא ישראל, הוא קורא על רבי אלעזר את הפסוק "פרי צדיק עץ חיים וְלֶקַח נְפֹשׁוֹת חֲכָמִים"²⁷.

²⁶ מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא לח.

²⁷ משלי יא, ל.

כשנער מתנתק מכל הסטיגמות שדבקו בו כילד, הוא מסוגל להתפתח ולצמוח. היציאה הזאת היא הכרחית לעיצוב האישיות של הנער, ואם נמנעת ממנו היציאה והוא נשאר מחובר אל החברה והמשפחה שליוו אותו בתקופת ילדותו, הוא עלול להישאר תקוע במקום מבחינה רוחנית. הוא לא יכול לפרוץ מעבר למה שמכירים אותו, שם הוא נמצא ושם הוא ישאר.

כשנער מגיע למקום חדש, יש לו אתגר חדש, יש לו אפשרות לפתח כוחות מעבר למה שכולם הכירו אותו. מאוחר יותר הוא יוכל לחזור לבית גידולו כגדול, מלא בעוצמות של תורה וחיים.